

Варненско Археологическо Дружество.

Сражението

ПРИ

 Варна

Въ 1444 г.

(Съ 3 картини).

Печатница „ЗОРА“ — Варна.
1908.

Походът на Владислава прѣзъ България въ 1444 г. ¹⁾ и битката при Варна.

Съобщава Х. К. Шкорпилъ.

(съ една карта).

На 26-й септемврий 1444 г. Владиславъ стигва до гр. Бдинъ ²⁾ (Видинъ), който билъ ограбенъ и изгоренъ. Папата изказалъ желание да се стигне, колкото е възможно по-скоро, въ Галиполъ ³⁾ гдѣто ще чака флотата, която до пристигането на краля ще прѣчи да не минатъ турцитѣ отъ Азия въ Европа. Отъ Видинъ имало да се мине направо къмъ Галиполъ прѣзъ Одринъ. Обаче, прѣдъ видъ на разни затруднения (като минаване Стара-планина и др.) рѣшено било да се отпрати войската прѣзъ Никополъ къмъ Варна и отъ тамъ къмъ Галиполъ и Цариградъ. На 16-й октомврий кралятъ стигва до гр. Никополъ. Помежду войниците се прѣсналъ слухъ,

¹⁾ Въ 1443 г. тръгналъ Владиславъ срѣщу турцитѣ съ маджарския полководецъ Гунияли и съ сръбския десподъ Георги Бранковичъ. Въ войската на Владислава се намиралъ ротмистръ Иеникъ (чехъ) съ 600 боеви каруци [Иречекъ. История на България, на чехски стр. 322]. Владиславъ миналъ прѣзъ София къмъ Златица, гдѣто е станало сражението съ турцитѣ. Каницъ прѣдполага, че то станало между с. с. Петричъ и Поибрени [II. 208]. К. Иречекъ изказва мнѣние, че Владиславъ се е доближилъ вѣроятно къмъ Златица и че оттамъ ималъ намѣрение да мине прѣзъ Срѣдня-Гора край р. Меледъ (притокъ на р. Тополница) къмъ Стрѣлча (Период. списание. София 1884 VIII. стр. 14 и 18). — Прѣдполагаме, че сражението е станало до планината *Опоръ*, лежаща между г. г. София и Златица (между с. с. Макоцево, Байлово и Д. Камарци). На сѣверъ отъ планината минава държавното шосе отъ София къмъ Златица, а на югъ отъ планината минава прѣкиятъ пѣтъ отъ София за Пловдивъ (прѣзъ Петричъ). Пѣтътъ минава низкото водораздѣлно възвишение между р. р. Искъръ и Тополница (между с. с. Байлово и Смолско), гдѣто било до прѣди руско-турската война, черкеското село Телишъ. За *Опоръ* има прѣдание, че на него станало голѣмо сражение между българи и сърби. Българитѣ се „опрѣли“ та планината отъ тогава ужъ се наричала „Опоръ.“ Близу до нея има една поляна наречена „сръбска;“ на нея ужъ е станало сражението. Въ близката мѣстность „Медмишки кайракъ“ сж намѣрени стрѣли (съ двѣ уши), копие и голѣма крива сабя; тѣзи старини видѣхме прѣди 15 години, когато посѣтихме с. Макоцево. Въ нивитѣ, които се намиратъ на сръбската поляна, доста често сж намирани стрѣли.

²⁾ Паметниците на еничерина (на полски). II издание. Санокъ. 1857.

³⁾ Кехлеръ стр. 42.

че въ този градъ били укрити съкровищата на цѣлото царство, та заради това тѣ се распръснали по прѣдградията за плячкосване; тѣ съборили и изгорили всичкитѣ сгради, па наближили и до самитѣ градски врата. Владиславовитѣ усилия за възспиране на войскитѣ отъ грабежъ, несполучили нищо. Вратата и стѣнитѣ на града били силно завардени, за туй кралятъ издалъ разпореждане да се оттеглятъ войскитѣ отъ обсадата.¹⁾

Тука се явилъ при краля влашкиятъ князь Дракулъ²⁾, който се трудилъ да го увѣри, че немогатъ да се побѣдятъ турци, защото християнската войска била по-малка. „Слѣдъ дългитѣ борби и разпри, които съмъ ималъ съ турцитѣ „казвалъ князь Дракулъ,“ азъ познавамъ турскитѣ сили. Вашата войска е малко; когато отива султана на ловъ и тогази има съ себе си повече войска, отколкото имате вие днесъ за таково сериозно прѣдприятие. Не се надѣвайте на гърцитѣ; тѣ сж сами много слаби, за да могатъ да изпълнятъ обѣщанието, което що ви сж дали. Генуезцитѣ и венецианцитѣ, ако и да ви обѣщаватъ помощъ, когато дойде врѣмето за да ви помагатъ, пакъ може да се измѣнятъ. Турското злато блещи по-хубаво въ очитѣ имъ, отколкото резултата на вашата сполука. Върнете се и чакайте пролѣтѣта, тогава почнете войната съ по-голѣма войска.“ Едни които били въ военния съвѣтъ взели думитѣ на князь Дракулъ въ лоша страна, прѣдполагайки, че говори тѣй, защото ще е ималъ връзки съ турцитѣ. Между другитѣ Гунияди билъ оня, който изтълкувалъ въ найлошъ смисълъ мнѣнието на князь Дракула. Кралятъ взелъ Гуниадовата страна. Дракулъ като видѣлъ, че кралятъ постоянноува да се даде сражение на турцитѣ, далъ му 4000 конни войници помощъ и когато тръгналъ отъ онуй мѣсто, далъ на Владислава и два коня вихрогоня (отъ неизказана бързина, щото при срѣщане опасностъ да се възползува отъ тия коне).

Владиславъ миналъ отъ Никополъ по старъ римски пѣтъ

¹⁾ М. Калимахъ (Д-ръ Хр. Кесяковъ. Сборникъ за народни умотворения и др. София. VII. 1892. стр. 438).

²⁾ Кр. Мирски. Българска сбирка 1906. XII. стр. 42—45. (Пѣтувания по Дунава и въ България отъ J. Volintinianu. Букурещъ. 1858).

и стигналъ до развалинитѣ на старъ градъ съ великолѣпни постройкы и мряморни паметници съ латински и грѣцки надписи, горделиви сводове и високи стѣлпове.¹⁾ Нѣма съмнѣние, че това сж били развалинитѣ на римския градъ Nicopolis (ad Istros), находящи се до с. Никюпъ (Търновско). Като авангарда, вървѣлъ Гунияди съ 3000 маджари и румжни, слѣдъ тѣхъ вървѣли боевитѣ (обозовитѣ) каруци²⁾ и на края кралътъ съ останалата войска.

Въ врѣме на похода войскитѣ изгорили нѣколко села и градища и ги съборили; войницитѣ до толкова си позволявали да безчинствуватъ, щото нападали дори и на българскитѣ и грѣцки свещени мѣста, а черквитѣ имъ опустошавали съ огънь и съ други разбойнически начини (Калимахъ стр. 445).

Отъ Ени-Пазаръ³⁾ е било изпратено кралско възване на турскитѣ гарнизони въ Шуменъ, Махорацъ⁴⁾, Петричъ, Варна, Галата и Каварна, за прѣдаването имъ⁵⁾.

Въ възването кралътъ обѣщавалъ на гарнизонитѣ ако ги прѣдадатъ, че ще ги изпрати подъ закрилата на свои стражи и конвой до Одринъ, а въ противенъ случай ги заплашвалъ съ смъртъ (Кехлеръ 43).

Кралътъ стигналъ по пѣтя отъ Никюпъ за Шуменъ до Орѣховица, гдѣто било изгорено укрѣплението; отъ тука сж били изпратени къмъ Търново 500 войници, които обаче били отблъснати отъ тамкашнитѣ турци съ голѣми загуби.⁶⁾

¹⁾ Кехлеръ стр. 42.

²⁾ Гискра, като най-голѣмъ началникъ (гетманъ) на младия кралъ Ладиславъ (Posthumus) въ сѣвернитѣ части на Малжарско (въ Словацко) обѣщалъ най-напрѣдъ 2000 пѣшаци и 300 конника (види се че заедно съ боевитѣ каруци). Но слѣдъ като е билъ разваленъ Сегединскитъ договоръ, той далъ само 300 пѣшаци и 100 конника; началникътъ имъ билъ Гискровиятъ гетманъ Чейка. Всичкитѣ паднали въ битката при Варна (Частно съобщение до насъ отъ Д-ръ Х. Иречекъ въ Високо-Мито — Чехия).

³⁾ Види се, че Владиславъ вървѣлъ все по римския пѣтъ, който минава отъ Никюпъ къмъ с. Ковачовецъ и нататѣкъ покрай сѣвернитѣ поли на в. Хюсекъ (Фисекъ) баиръ къмъ Ени-Пазаръ (ср. Абоба-Плиска стр. 471. 472). Този градъ билъ заселенъ около половината на XVII вѣкъ (гледай описанието му въ втория отчетъ на Варненското археологическо дружество за 1907 г. отъ Ив. К. Радевъ). Старииятъ градъ Ени (Нови)-Пазаръ билъ разположенъ сѣвероизточно отъ сегашния градъ, при политѣ на Стана-Баири, край пѣтя за с. Сюлейманкьой. Селището на стария градъ се нарича „Старъ Нови Пазаръ (Ески-ени-пазаръ). — Гл. албумътъ „Абоба-Плиска“ табл. III. 2.

⁴⁾ Mahorasz. — Види се, че подъ това название, има да се разбира укрѣплението „Михилизъ“ кале (Michelitsch) (гл. по-нататѣкъ).

⁵⁾ Кехлеръ стр. 43.

⁶⁾ Иречекъ (Пѣтувания. На чехски стр. 179).

На 25 Октомврий християнската войска пристигнала отъ Ени-Пазаръ до Шуменъ и три дня наредъ нападала крѣпостъта ¹⁾ и едвамъ сполучила да я прѣвземе и то, слѣдъ като е прѣтърпяла огромни загуби на християнски войници. Толѣмата кула, въ която крѣпостниятъ гарнизоненъ началникъ бѣ прибѣгналъ съ само 50 турци, се оказваше непрѣвзимаема. Ала християнитѣ сполучиха прѣзъ една дупка (проломъ) да вмъкнатъ и вкаратъ дърва и слама и да ги запалятъ. Турцитѣ въ кулата, за да не се задушатъ отъ дима, се хвърлили отъ височината на кулата ²⁾. Тукъ кралятъ остана 7 дня и слѣдъ това той миналъ за Провадия прѣзъ една пуста страна, дѣто нито капка вода неможиха да намѣрятъ за човѣцитѣ и животнитѣ ³⁾. Въ Провадия била прѣвзета и разрушена крѣпостъта „Ташъ хисаръ“ (между града и с. Джиздаркьой). Християнската войска останала тука два дня, за да унищожи крѣпостъта ⁴⁾.

Прѣди още да стигне Владиславъ въ Провадия, дошла тревожна новина, че султанъ Мурадъ прѣминалъ въ Европа съ 40 хилядна войска, при всичко, че горѣпоменатата флота трѣбвало да спрѣ това прѣминаване ⁵⁾.

На 7-ий Ноемврий Владиславъ пристигна прѣдъ единъ градъ, нареченъ *Петричъ* (между с. с. Гебедже, Синделъ и Авренъ ⁶⁾), който биде прѣвзетъ съ щурмъ, при което паднали 5000 турци. Споредъ Калимаха, билъ тежко раненъ поля-

¹⁾ Крѣпостъта е, види се, „Хисарътъ“ надъ града Шуменъ. Въ развалинитѣ ѝ се забѣлѣзватъ, на най-високото мѣсто, основи на правоѳгълна постройка (30×10 крачки), която прѣдставя, види се, основитѣ на кулата, за която се говори при обсадата на християнитѣ. (Абоба-Плиска стр. 429. — Албомъ, таблица ХСП, 3, I.).

²⁾ Кехлеръ стр. 44.

³⁾ Прѣдполагаме, че Владиславъ ималъ своя лагеръ въ Ени-Пазаръ, отдѣто е изпратилъ една часть отъ войската въ Шуменъ. Слѣдъ прѣвзимането на шуменската крѣпостъ, войската се завърнала въ Ени-Пазаръ, отгдѣто Владиславъ потеглилъ къмъ Провадия прѣзъ безводното Ясжененско поле. — Ако е трѣгналъ Владиславъ отъ Шуменъ направо за Провадия, то пътятъ му билъ прѣзъ с. Кюлевче, Марковча и Равна, прѣзъ тѣй нареченитѣ „съртове“, гдѣто нѣма недостатъкъ отъ вода. Прѣзъ поменатитѣ села е минавалъ, въ турско врѣме, „пощенски пътъ“ (поша йолъ).“

⁴⁾ Кехлеръ стр. 44.

⁵⁾ Кехлеръ стр. 45.

⁶⁾ Укрѣплението е извѣстно подъ название „Петричъ-калеси“; то е разположено върху стрѣмнитѣ скали, при политѣ на които минава желѣзницата отъ Гебедже за Синделъ.

кътъ И. Тарновъ и се е отличилъ Леско Бобрицъ¹⁾). Когато се прѣвзимало укрѣплението трѣбва да сж били вече турцитѣ негдѣ на близу²⁾). Види се, че Владиславъ пратилъ разузнавачи за да слѣдятъ за турцитѣ; при това сж били намѣрени въ близката рѣка Камчия 28 рѣчни кораби³⁾), които били изгорени.

На 8-й ноемврий християнитѣ като пжтували отъ Петричъ за Варна, минаха покрай укрѣплението Михлизъ⁴⁾), което биде прѣвзето съ щурмъ. На 9 ноемврий кралятъ пристигна до Варна, гдѣто му били прѣдадени ключоветѣ на гр. Варна, Галата⁵⁾), Макрополъ⁶⁾ и Каварна⁷⁾).

Владиславъ се разположилъ на лагеръ на западъ до г. Варна. Още въ сжщия день, привечеръ, стигва и Мурадъ и се разположилъ на лагеръ срѣщу Владиславовия. Огньоветѣ отъ турския лагеръ се гледали отъ християнския на разстояние 5000 крачки, както бѣлѣжи съучастникътъ на похода Palatio⁸⁾).

Споредъ генералъ-майора Кехлеръ⁹⁾ турската войска била разположена на разстояние около 7 километра на западъ отъ града (гледай картата), а християнската — на разстояние около 3 км. (на картата я отбѣлѣжихме по-близо до града).

¹⁾ Кехлеръ 45.

²⁾ Султана е прѣминалъ, види се, Балканътъ прѣзъ прохода между г. Айтосъ и Провадия.

³⁾ Кехлеръ стр. 47. — И. Николау (Одесосъ, стр. 150 подзаб. 4) казва, че тая мѣстность и сега още отъ туземци-турци се наричала „Терсана-ейри т. е. корабостроителница.

⁴⁾ То е укрѣплението Михлизъ (Михлюзъ, Михилизъ)-кале, находяще се до с. Аджемлеръ (гл. картата). При политъ на върха, гдѣто се намира калето, личатъ слѣди на старо село „Михлизъ-къой.“ Това село е съществувало още прѣди 80 год. както се вижда отъ руската карта отъ 1829 г. На тази карта то е отбѣлѣжено като „Муаличъ.“ На старата австрийска карта то е сжщо отбѣлѣжено заедно съ с. Ментеше (между с. с. Аджемлеръ и Пашакъой). По прѣдание послѣднитѣ двѣ села сж заселени отъ разтуреното с. Ментеше. Съобщението на Халкокондиласъ (Кехлеръ стр. 46), че била прѣвзета отъ маджаритѣ „Калиакра“ е грѣшка, защото на втория день слѣдъ пристигането на Владислава до Варна е станало сражението, та не е било слѣдователно възможно да се прѣвземе далечната Калиакра (до Каварна). Нѣма съмнѣние, че вмѣсто „Калиакра“ трѣбва да се разбира „Михилизъ“ (Кехлеръ 46. 3).

⁵⁾ гл. на картата укрѣплението на галатския носъ. Галата (Галатасъ или Калатасъ) се споменува въ старитѣ италиянски карти.

⁶⁾ т. е. дълъгъ градъ, се намиралъ, види се, въ околността на с. Кестричъ, гдѣто е съществувалъ голѣмъ градъ, който се разпростиралъ между поменатото село, св. Костадинъ и Евксиноградъ.

⁷⁾ споменува се въ XIV столѣтие подъ название Карнава (Иречекъ. Пжтувания. На чехски стр. 617).

⁸⁾ Кехлеръ стр. 47 подзаб. 2.

⁹⁾ Гл. картата у Кехлера.

Споредъ нашето мнѣние двѣтъ войски сж били разположени много по-близо до Варна, а именно: християнитѣ били разположени отъ политѣ на реброто ¹⁾, по което се качва стариятъ пжтъ отъ Варна за Добричъ, — чакъ до укрѣплението Кадъръ-Боба, а турцитѣ, между Варна и с. Пашакъой, задъ военното стрѣлбище (до Планово-дере). Очевидецътъ на сражението А. Palatio казва, че двѣтъ войски сж били отдалечени 5000 крачки ²⁾. Дѣсното християнско крило имало слѣдователно да защитава най-слабото мѣсто, а именно поменатиятъ пжтъ, защото той е билъ за християнитѣ единственната отстъпителна линия къмъ Дунава (прѣзъ Добричъ). На това положение на крилото отговаря съобщението на Palatio, че крилото било отдалечено отъ града 2000 крачки ³⁾. Palatio се е намиралъ въ най-крайната частъ на дѣсното крило, види се, че въ дружината на Юл. Цезарини ⁴⁾. Поменатото разстояние отговаря на разстоянието отъ западната страна на старото варненско укрѣпление, — която била до аджемското кафене (на Мусалата) — до политѣ на поменатото ребро. Стратегичността на реброто се доказва и отъ това, че турцитѣ въ миналия вѣкъ построили на него една табия (Ислямъ-оглу) и че една отъ най-важнитѣ позиции на варненската крѣпостъ, а именно „Илдъзъ-Табия“ (т. е. звѣзда-табия) ⁵⁾ е разположена близо до политѣ на реброто.

Дѣсното крило е било усилено съ обозовото укрѣпление ⁶⁾, което, както прѣдполагаме, е било разположено близо до политѣ на реброто (тамъ дѣто е Илдъзъ-Табия). Обозовото укрѣпление образувало, види се, единъ четвероугълникъ отъ 4 реда боеви каруци, които били съединени съ вериги. Върху тѣхъ стояли защитници, снабдени съ разни видове оръжия, като лжкове, боздугани (топузи), копия съ куки (за

¹⁾ На приключената карта отбѣлѣжихме дѣсното крило по склоноветѣ на реброто. —

²⁾ Кехлеръ стр. 47 подзаб. 2.

³⁾ Кехлеръ стр. 51.

⁴⁾ Кехлеръ стр. 35, подзаб. 1.

⁵⁾ Въ надписа, който билъ зазиданъ въ табията, се говори, че тя била съградена въ царуването на султанъ Махмуда (въ 1250 г. отъ Егира, т. е. въ 1833 г.) и че тя „брани града отъ всѣка страна“ (Варненски общински вѣстникъ 1889, брой 20—21).

⁶⁾ На приключената карта то е отбѣлѣжено по-на западъ.

сваляне коне), секири, огнестрѣлни орждия (малки пушки за малки камѣнни гюлета) и др.¹⁾

Извѣстниятъ чехски полководецъ Иванъ (Янъ) Жижка почналъ да употрѣбѣва боевитѣ каруци въ 1419 г. Защитата на обозовото укрѣпление се е ръководила, види се, отъ Чейка (родомъ чехъ)²⁾.

Горѣпоменатиятъ пѣтъ е съединявалъ Варна съ Добричъ прѣди направата на сегашното държавно шосе, което минава прѣзъ с. Аджемлеръ; този пѣтъ се съединява съ новото шосе надъ в. Баиръ-баши (между с. с. Дервентъ и Аджемлеръ). Други пѣтища за Добричъ минаватъ прѣзъ дълбоки гористи долища на Батова (прѣзъ с. с. Кьомурлукъ и др.).

II.

Едвамъ първитѣ лъчи на зората освѣтили града Варна и билото на близкитѣ възвишения, почнали да се чуватъ тръби и барабани за почвание на боя. Огромнитѣ маси на турската войска почнали да се раздвижватъ за да се установятъ въ боевъ редъ. Акинджиитѣ и азапитѣ се движили отъ полето къмъ терасата³⁾ срѣщу дѣсното християнско крило. Християнската войска стояла неподвижно на мѣстата си цѣли три часа. Въ това врѣме настанала силна буря, която разкъсала знамената на християнитѣ — съ изключение на онуй на св. Георги — нѣкои дори откъснала отъ ржцѣтъ на тѣхнитѣ носители и съвсѣмъ ги счупила. Естествено е, че това, заедно съ други случки⁴⁾, които си припомнили сега всички, се считало като нещастенъ знакъ относително изходътъ на битката.

Едвамъ било привършено разположението на турската войска, когато къмъ 9 часа почнало настѣпленieto.

¹⁾ Гуситското воюване. Отъ Томанъ (Прага 1898). На чехски. стр. 155.

²⁾ Гледай подзабѣлжкитѣ (по-напрѣдъ).

³⁾ На картата (гл.) сж отбѣлжени позицитѣ имъ чакъ на билото (споредъ Кехлера). Споредъ наше мнѣние тѣ стояли на терасата, гдѣто се намира разваленото турско теке „Кара-ачъ.“ Прѣзъ терасата минава стариятъ пѣтъ отъ Варна за Добричъ.

⁴⁾ Така напр. когато прѣди битката пажето подавало на краля шлема, който падналъ отъ ржцѣтъ му и когато кралътъ се качвалъ на коня, той се подплашилъ (стр. 264. R. Horvath. Hadtörténelmi Közlemények. [Budapest. — 1888. I].

Азапитѣ слизали по реброто къмъ дѣсното християнско крило и почнали да го нападатъ съ хвърлене стрѣли. Въ това врѣме слизала и кавалерията (акинджиитѣ), на сила около 15 хиляди ¹⁾, по съседнитѣ склонове, за да нападне дружината на хърватския банъ и ерлавския епископъ. Християнитѣ ги оставили да се доближатъ чакъ до тѣхъ и тогава се спуснали противъ тѣхъ съ такава сила, че турцитѣ били принудени да се оттеглятъ назадъ като сж били прѣслѣдвани чакъ до стрѣмнитѣ мѣста на възвишението (до терасата). Но прѣзъ врѣмето на нападението, по заповѣдъ на султана, почнала да се движи анатолската кавалерия подъ прѣдводителството на Караджа паша. Тя минала незабѣлѣзано край Планово дере къмъ терасата, и задъ гърба на акинджиитѣ и азапитѣ, тѣ слѣзнали въ Франгенското дере и по него се приближили къмъ най-крайната частъ на дѣсното християнско крило. Това било въ онуй врѣме, когато една частъ отъ християнитѣ прѣслѣдвала акинджиитѣ къмъ терасата. Дружината на Юлиана и Велико-Вардайнския епископъ сж стояли въ туй врѣме въ едно ниско мѣсто и не сж могли да забѣлѣжатъ приближаването на анатолската кавалерия откъмъ Франгенското дере. Кавалерията нападнала съ голѣма сила двѣтѣ дружини, сполучила да ги раздѣли и да ги прѣслѣдва отъ едната страна къмъ обозовото укрѣпление, а отъ другата — къмъ трѣвиститѣ блата (търсища) между морето и езерото. Вардайнскиятъ епископъ, като искалъ да ги прѣмине, потъналъ въ тѣхъ ²⁾, а ерлавскиятъ епископъ сполучилъ, види се, да стигне къмъ Галата по крайморскитѣ пѣсъци ³⁾.

Въ обозовото укрѣпление се завързалъ бой между Юлиановата дружина и турцитѣ. Тука юнашки загинали двама полски рицари, а именно Леско Бобрицъ и Иванъ изъ Тарнова ⁴⁾. Турцитѣ успѣли вече да прѣкатурятъ нѣколко боеви каруци и навлѣзнали въ заграденото отъ каруцитѣ пространство.

¹⁾ Horvath стр. 294.

²⁾ Horvath стр. 296. — При прокопаването на канала е била до сега намѣрена една камилска и конска глава (черепъ), и послѣ единъ човѣшки черепъ пробитъ на нѣколко мѣста съ остро и кръгло оружје. Черепитѣ се съхраняватъ въ варненския окръженъ музей.

³⁾ Кехлеръ стр. 61.

⁴⁾ Horvath стр. 296.

Въ този критически моментъ пристигналъ Гунияди и кралътъ (съ запасъ). Чрѣзъ съединеното нападение турцитѣ били отблъснати и слѣдъ малкъ бой принудени да напуснатъ полесражението и да бѣгатъ. Въ боя билъ убитъ Караджа паша. Кралътъ и Гунияди прѣслѣдвали турцитѣ чакъ близо до еничерскитѣ позиции, гдѣто стоялъ султанътъ. Побѣдата била пълна ¹⁾. Ето какъ описва единъ турски лѣтописецъ ²⁾ поражението. „Бойното поле се напълнило съ обезглавени трупове и отсѣчени глави. Тѣхниятъ брой е билъ повече отъ тоя на звѣздитѣ, които съ своята блѣда свѣтлина поставяли въ полузракъ полесражението и му придавали видъ на една страшна и сърдцераздирателна картина. Освѣнъ човѣшки трупове и пролѣта кръвъ, полесражението било пълно съ разни изпотрошени бойни прѣдмети и припаси, като саби, мечове, стрѣли, силяхи, паласки, кемери и пр. Най-сетнѣ картината се допълняла отъ сграбчилитѣ се на борба съ послѣдни сили юначни войници, които безслѣдно изчезнали въ потоцитѣ човѣшка кръвъ.

Слѣдъ като проклетиятъ Янко (Гунияди) нанесълъ окончателно поражение на анадолската османска армия, тя се разбѣгала като оставяла задъ себе си всички припаси, оржжия, храна и пр.“

Слѣдъ поражението на анадолцитѣ се е завърналъ Гунияди съ краля къмъ центра; той остана изненаденъ когато се научилъ, че румжнскиятъ запасъ не се е завърналъ още на мѣстата си, както е заповѣдалъ Гунияди. Причината на това била тази, че запасътъ при прѣслѣдването на анадолската войска стигналъ чакъ задъ гърба на еничеритѣ, гдѣто ударилъ на обиръ върху турския обозъ. Напраздно изпратилъ Гунияди войници за да ги викатъ, напраздно отишелъ самъ той; богатата плячка тѣй ги залисала, че немогли да се отдѣлатъ отъ нея ³⁾. Малко малодушенъ се завърналъ Гунияди при краля, при когото могълъ обаче

¹⁾ Horvath стр. 296.

²⁾ Д. А. Ихчиевъ. Историческата битка при Варна въ 1444 г. (Периодическо списание. София 1906. 7—8 свезка). Извлечение отъ турския ръкописенъ лѣтописъ, подъ название: „тач-улъ-теварихъ“ (корона на лѣтописитѣ), съставенъ въ края на XVI-и вѣкъ отъ мухамеданския историкъ, поетъ и дипломатъ холжа Сеад-Единъ, родомъ отъ Персія.

³⁾ Horvath стр. 297.

да остане за малко време, защото на лѣвото християнско крило произлѣзълъ бой, който изисквалъ присѣтствието му. Той помолилъ краля да почака на мѣстото си, до гдѣто ще успѣе да прѣустанови боятъ на лѣвото крило. Гунияди молилъ краля да прибере разпрѣснатата войска за да се приготви отъ нея запасъ, който би могълъ да помогне въ критически моментъ. Подиръ това Гунияди замина съ една частъ на войската (отъ центра) къмъ лѣвото крило, гдѣто се открилъ боятъ¹⁾ отъ нападението на дѣсното турско крило. Турцитѣ били въ начало отблѣснати. Когато обаче при прѣслѣдванието имъ, християнитѣ стигнали чакъ близу до позицитѣ на еничеритѣ, тогава се обърналъ тѣхниятъ прѣдводителъ Даудъ-паша и ударилъ върху християнитѣ. Щастието се обърнало. Християнитѣ бѣгали къмъ първитѣ си позиции. Въ този критически моментъ, явилъ се Гунияди съ своята конница, нападналъ турцитѣ (спахиитѣ) и тѣ въ пълна безредица побѣгнали. И така Гунияди побѣдилъ турцитѣ на двѣтъ страни (крила).²⁾

По-голѣмата частъ отъ турскитѣ пълководци заедно съ своитѣ полкове почнали да отстъпватъ въ безпоредѣкъ, като поразени.

Султанътъ останалъ почти самичѣкъ на бойното поле. Придружавали го само най-вѣрнитѣ му придворни бейове и сирдари заедно съ нѣколко румелийски бейове и тѣхнитѣ доброволчески дружини.

Само еничеритѣ, като живъ плетъ отъ хора, застанали прѣдъ гявурската войска и съ главитѣ си пазили живота на султана. Лагерътъ на османската армия заприличалъ на пущина. Султанътъ, развълнуванъ и обезкураженъ отъ тоя печаленъ видъ, съ душевна скръбъ и болка на сърдце, помолилъ близостоещитѣ до него пълководци да спратъ отъ бѣгство своитѣ войници въ *гористата мѣстность задъ единъ хълмъ*³⁾ до втора заповѣдъ. Слѣдъ това той колѣничилъ и

¹⁾ Horvath стр. 297—298.

²⁾ Horvath, стр. 298.

³⁾ Разбираме добруджанската равнина задъ билото на възвишението, прѣзъ което минава пътятъ отъ Варна къмъ Добричъ (прѣзъ терасата). Равнината (задъ билото) е била покрита едно време съ гора, както помнятъ стари хора; сега тя е покрита, въ посока къмъ с. Кюмурлукъ, съ дребна смѣсена гора, наречена „пелитликъ.“ Прѣди 80 години имало гѣста дѣбова гора край пътя отъ Варна за Пашакьой. Могилитѣ „Мешели-тепе“ добили името си отъ дѣбови (мешови) дървета, които росли на тѣхъ.

съ съкрушено сърце и вдигнати къмъ небето очи, молилъ се Богу. Слѣдъ произнасяне молитвата, султанъ Мурадъ и останалитѣ ислямски военнопочалници се установили здраво на бойнитѣ позиции и рѣшили: или да умратъ славно, или да побѣдятъ неприятеля. Около султана юначнитѣ еничери въ двойни редове образували обржчъ и съ голи остри ками въ ржцѣ, чакали нетърпѣливо атаката на гявуритѣ ¹⁾).

Гунияди билъ още занятъ съ прѣслѣдването на неприятеля, а кралятъ го чакалъ. Близустоящитѣ до краля поляци съ завистъ гледаха какъ побѣждава Гунияди, та съвѣтвали кралятъ да не остави всичката слава върху Гунияди и маджаритѣ. Казали му, че не е достойно за него да стои безъ работа, когато неговиятъ пълководецъ побѣждава. Съвѣтвали го да нападне султанътъ и еничаритѣ, които тъй и тъй ще послѣдватъ бѣгающата кавалерия. Който побѣди султана и еничеритѣ, той ще земе вѣнецътъ на славата. Младиятъ краль като забрави молбата и разпореждането на своя вѣренъ пълководецъ, далъ е заповѣдь за настѣпление. Съпровожданъ отъ своята дружинка и отъ 500 конници, които сж били прѣдзначени за него, той тръгналъ по сждбоносния пжтъ, отъ който нѣмалъ никогашъ да се завърне. Кралятъ се впусналъ къмъ неподвижната стѣна на еничеритѣ и като доближилъ до нея, билъ обсипанъ съ стрѣли; послѣ миналъ прѣкопи²⁾ и други прѣпятствия и най-послѣ стигналъ до високитѣ щитове на еничеритѣ. Но нищо не го спирало и той съ геройска рѣшителность пробива компактнитѣ редове на еничеритѣ. Каленитѣ въ боя опитни войници на султана смутили се за малко врѣме и се отворили еничерскитѣ редове, които изново се затворили и кралятъ съ своята дружина, заобиколенъ отъ всички страни, отчаяно се борилъ съ геройскитѣ еничери³⁾).

Когато се завърналъ Гунияди и се научилъ съ очудване за станалото, той, съ тжга на сърце, на бързо се отправилъ къмъ еничеритѣ, за да спаси краля. Но било вече късно⁴⁾).

¹⁾ Д. А. Ихчиевъ стр. 616—617.

²⁾ Тѣ били укрѣпени съ побити колове (L'univers. Histoire. Provinces Danubiennes et Roumaines. Chopin et Ubicini. Paris MDCCCLV. стр. 66).

³⁾ Horvath. стр. 299—300.

⁴⁾ Horvath. 300.

Ето какъ описватъ турскитѣ лѣтописци кралското нападение. Кралътъ възгордѣнъ отъ вървежа на боя, като виждалъ жалкото положение на султана, помислилъ, че послѣдния ще бѣга, и съ яростъ извикалъ на своитѣ войски: „войници на щурмъ къмъ султановитѣ войски!“ И самъ той на конь, съ гола сабя въ ржка се спусналъ напрѣдъ, като мислѣлъ, че съ единъ замахъ на сабята си ще покоси мюсюлманскитѣ войници-еничери, които му се изпречатъ и ще отиде направо до военния станъ на султана, гдѣто или ще му отсѣче главата, или ще го земе живъ въ плѣнъ.

Крѣвнишкитѣ очи на злополучния кралъ мѣрили право въ срѣдата на оня полкъ, гдѣто се намиралъ самиятъ султанъ, възседналъ на своя сивъ конь. Въ този критически моментъ османскитѣ войници сгъстили много силно редоветѣ около султана и образували една непристъпна стѣна отъ хора. Султанътъ, макаръ и малко отначало уплашенъ, не изгубвалъ присѣствие духа и, уповайки се на Божията помощъ, хладнокрѣвно чакалъ неприятелската атака.

Кралътъ съ пуснатъ въ плѣнъ бѣгъ конь и съ гола дълга сабя показалъ чудеса отъ храбростъ, като съсичалъ всичко, каквото му се падне по пжтя и окуражавалъ своитѣ войници съ думитѣ: „Войници! Не бойте се; вървете храбро слѣдъ мене! цѣльта ни е да раздѣлимъ неприятеля на двѣ части, да си отворимъ свободенъ пжтъ и да обиколимъ самия султанъ въ срѣдата, слѣдъ което ще го погубимъ и ще спечелимъ пълна побѣда.“

Наистина, гявуритѣ съсѣкли много мюсюлмански войници и пълководци и успѣли да раздѣлятъ османскитѣ войници на двѣ части и да влѣзатъ посрѣдъ тѣхъ; заобиколили султана, кралътъ се впусналъ въ плѣнъ коненъ бѣгъ къмъ него да го убие. Въ този моментъ обаче, когато той Владиславъ се намиралъ само на двѣ-три крачки отъ султана, за нещастие на гявуритѣ, единъ старъ ветеранинъ и опитенъ въ битки еничеринъ, на име Коджа-Хадъръ, се впусналъ съ коня си, прѣсѣкълъ главата на кралския конь, свалилъ краля и съ единъ замахъ му отсѣкалъ главата. Тя била веднага отнесена при султана, който възрадвавъ отъ сполуката, прѣгърналъ нѣ-

колко пжти смѣлия еничеринъ, благодарилъ му и го възнаградилъ богато ¹⁾).

Като извадилъ кралската глава отъ шлема, той заповѣдалъ да я одератъ и съ различни миризливи трѣви да я турнатъ въ кожа, напълнена съ памукъ за да не се развали. Султанътъ заповѣдалъ да се разчесе косата и да се нареди прилично така, че се струвало, като да е била жива. Той заповѣдалъ да се натъкне главата върху единъ дълъгъ прътъ и да се носи съ викъ: „че Богъ му отдалъ неприятеля въ ржцѣ“ ²⁾).

Слѣдъ този обратъ въ военното щастие османскитѣ войници добили куражъ и се нахвърлили като гладни лъвове съ голи саби въ гявурскитѣ редове. Султанътъ заповѣдалъ веднага, да се прѣслѣдватъ бѣгащитѣ врагове чакъ до Дунава, и ако е възможно, да се унищожатъ до кракъ. По тази изрична заповѣдъ на султана, Даутъ-паша, единъ отъ най-смѣлитѣ румелийски пълководци, се впусналъ съ своя отредъ срѣщу неприятелитѣ, прѣслѣдвалъ ги жестоко два деня и двѣ нощи — чакъ до Дунава и не снели оржие, докато поголѣмата частъ отъ гявуритѣ не била унищожена.

Съ стотини и хиляди гявури били заробени, а още повече били избити, полумъртви и тежко ранени, разхвърлени по пжтища и друмища. Земята се обагрила и залѣла съ кръвъ. Синъ и баща отъ гявурската тълпа били залавяни и безмилостиво убивани отъ нашитѣ юнаци. Турцитѣ упоени отъ кръвта, дѣйствували като разярени хищни звѣрове.

Всичкитѣ военни припаси, принадлежащи на гявурската сганъ, оставени на бойното поле били прибрани, като плячка отъ османскитѣ войници. Сжщо така и всички гявурски драгоценности, както и официалната имъ хазна, съставяли една плячка около 200—250 кола, която по заповѣдъ на султана била раздадена отпослѣ.

Единъ отъ отличилитѣ се въ този бой пълководци е билъ и бѣлѣжитиятъ Азабъ-бей, когото султана богато възнаградилъ отъ частния си ковчегъ. Въ негова честь отъ плячката при тази битка била построена джамия въ Бруса на име: „Азабъ-паша джамиси.“

¹⁾ Д. А. Ихчиевъ стр. 617—618.

²⁾ „Паметницитѣ на еничерина.“ II издание, стр. 77. (Санокъ 1857. гл. XXI).
На полски.

Султанътъ заповѣдалъ още — отсѣчената глава на гявурския кралъ, както и завоевателниятъ актъ за трофеитъ, спечелени като плячка отъ поразенитъ гявури, да се прѣнесатъ въ гр. Бруса. Управлението на гр. Бруса, събрало първенцитъ и населението разгласило радосната вѣсть за славната побѣда на султанъ Мурада и се разпоредило да се украси и илюминира града най-тържествено. Слѣдъ това тамкашниятъ голѣмецъ Али-бей съ множество първенци граждани излѣзълъ вънъ отъ града да посрѣщне съ обичайната церемония царския актъ и отсѣчената глава на маджарския кралъ, която носѣха въ единъ сждъ съ медъ. Главата била извадена отъ сжда, измита въ р. Нилоферъ, набодена на дълъгъ прѣтъ и съ пѣсно-пѣние на стихове отъ Алкорана внесена въ града. Тя била разнасяна цѣлъ день изъ Бруса, обиколени били съ нея всички градски улици и главата била посочвана на всички класи отъ населението, което съ възторгъ и ентусиазмъ викало: „долу проклетата глава и нека тя бѣде вѣчно робъ; нека отъ родъ въ родъ гявуритъ да се покоряватъ на султанитъ“ ¹⁾.

III.

Извѣстието за смъртта на краля се разпространило съ свѣткавична бързина на бойното поле и по околнитъ мѣста. Християнитъ обезкуражени ударили въ бѣгъ по посока къмъ Добричъ и къмъ западъ. Споредъ турския лѣтописецъ почти цѣлото бойно поле, което се простирало на три дня пѣтъ, било буквално покрито съ труповетъ на дяволската гявурска тѣлпа ²⁾.

Главната посока на бѣгането била къмъ Дунава прѣзъ Добричъ. Християнската пѣхота не е могла да избѣга далечъ, та е била унищожена близо до бойното поле. Но и значителна частъ на християнската „тежка“ кавалерия е била унищожена отъ турската „лека“ кавалерия. Християнскитъ конници сж били облечени съ панцири и ризници. Султанътъ изпратилъ 25 такива гявурски плѣнници като подарѣкъ на египетския султанъ, който се очудилъ като виждалъ тия великани-

¹⁾ Д. А. Ихчиевъ стр. 619—622. —

²⁾ Д. А. Ихчиевъ, стр. 626.

гявури, вързани и водени подъ конвой¹⁾. Много войници трѣбва да сж били избити изъ урвитѣ и лашинитѣ, що се намиратъ по склона на варненскитѣ възвишения, които се простиратъ между Варна и с. Русларъ. Така напр. една група християнски войници е била нападната и избита до Параджикъ-чешма, между с. Русларъ и Баиръ-Баши (гл. картата). Надъ чешмата има скалисти позиции, гдѣто тѣ се защищавали. Въ 1906 г. е билъ намѣренъ на това мѣсто единъ скелетъ и до него една дълга сабя, остра отъ двѣтъ страни. Такива саби имали християнскитѣ войници въ сражението въ 1444 г.²⁾.

Много войници сж загинали на поляната задъ билото на варненскитѣ възвишения. Край пжтя отъ с. Пашакъой за с. Кьомурлукъ (гл. картината) има нѣколко надгробни побити камъни наречени „джамалъ-мезарле“ (т. е. джамалски гробища³⁾). Прѣдполагаме, че тука сж погребени войници отъ 1444 г. По прѣдание въ тѣхъ ужъ сж погребени „джамали“, които ходили отъ село на село; на туй мѣсто се срѣщнали двѣ дружини отъ тѣхъ, скарали се и се избили.

Отъ бѣжанцитѣ най-добъръ шансъ за сполучливо избѣгване сж имали тѣзи, които трѣгнали по „шарапъ-йолъ“ (гл. картата) къмъ в. Баиръ-баши (надъ с. Аджемлеръ), отгдѣто тѣ могли да върватъ по равния пжть къмъ Добричъ, по водораздѣла на Батовската и Гюнъ-догденската рѣки (по посоката на сегашното държавно шосе между с. Аджемлеръ и Добричъ).

По лоши пжтища сж трѣгнали тѣзи, които ударили по направление къмъ с. Кьомурлукъ и Саржгьолъ. Тукъ тѣ минали дълбокия долъ на Дервенската рѣка (между с. с. Дервентъ и Влахларъ), въ мѣстността наречена „Морали.“ Самото название показва, че тука сж мрѣли хора⁴⁾. Прѣди единъ мѣсець донесе отгукъ доп. членъ на археологическото дружество Г. Петровъ (земледѣлецъ въ с. Паша-къой) една

¹⁾ Стр. 622.

²⁾ Chalcocondylas. 344. — Кехлеръ стр. 56.

³⁾ Стари гробища съ такова название се срѣщатъ и на другѣ изъ варненския окръгъ (напр. джамалски гробища между с. с. Невша и Бейлий).

⁴⁾ Отъ „мрети“, „моръ.“ Въ Чехия се срѣщатъ аналогични названия на мѣстности и села: Морани, мори, морини и др. (Х. Б. Шкорпилъ. Могили. Пловдивъ 1898, стр. 19).

желѣзна сабя (малко изкривена); тя била намѣрена въ единъ гробъ заедно съ нѣколко стрѣли и юзда.

Въ най-лошъ пѣтъ сж попаднали обаче тѣзи бѣжанци, които ударили прѣдъ Влахларъ отгдѣто тѣ навлѣзли въ дълбокитѣ гористи долове на Батова. Една дружинка като видѣла, че забъркала пѣтътъ, качила се по стрѣмнитѣ склонове, що се намиратъ между с. с. Мустафа-Бейлеръ и Чукурево, къмъ с. Куюджукъ, гдѣто били настигнати отъ турцитѣ и избити. Прѣди около 20 години била коренена на това мѣсто гора и при това намѣрени човѣшки скелети и саби. Отъ тѣхъ си направили селенитѣ (отъ с. Куюджукъ) сърпове. Казватъ, че една отъ сабитѣ била изложена въ пловдивското изложение. Близу до мѣстото, гдѣто сж били намѣрени сабитѣ, се намира старо укрѣпление на в. „Слама канара.“ Прѣди нѣколко години сж били изкопани на него стрѣли, ризница и една сабя.

Още прѣди убиването на Владислава румжнитѣ напуснали бойното поле съ богата плячка и бѣгали къмъ Дунава¹⁾. Тамъ сполучилъ да стигне послѣ и Гунияди, който билъ хванатъ отъ румжнския князь Дракулъ и тепърва пуснатъ слѣдъ като князътъ билъ заплашенъ отъ палатина Лаврентъ (Хедервари) и отъ маджарското народно събрание²⁾.

Какво е станало съ безглавия трупъ на краля Владислава? Нѣма съмнѣние, че султанътъ се распоредилъ да бжде погребенъ³⁾. Важни показания дава простиятъ войникъ Hans Märgest, който билъ плѣненъ въ сражението и държанъ 16 години въ турски плѣнъ. Приключенията си той разказалъ послѣ на германския поетъ М. Бехаимъ⁴⁾. Отъ тѣзи свѣдения се вижда, че *кралътъ е погребенъ отъ грѣцитѣ въ една малка грѣцка черква*. Коя е тази черква? Прѣдполагаме, че тя е сегашната грѣцка черква св. Богородица (І участъкъ); въ пристройката ѝ сж погребани и неправославни християни, както се вижда това отъ надгробнитѣ мряморни плочи, нахо-

¹⁾ Horvath. 300.

²⁾ Horvath.

³⁾ Живота и трудове на М. Бехаимъ. Отъ Bleyer Jakab. На маджарски Будапеща 1902, стр. 70.

⁴⁾ Ibidem стр. 70.

дящи се на пода на пристройката¹⁾. Въ тази пристройка, отъ лѣвата страна на черковната врата (западна), показано ни е било едно мѣсто (покрито съ тухли т. е. безъ надгробна плоча), гдѣто се намиралъ ужъ нѣкакъвъ много старъ гробъ. Прѣдполагаме, *че въ него е погребенъ безглавиятъ трупъ на Владислава.*

Въ сражението до Варна е падналъ както видѣхме погорѣ, анадолскиятъ беглербей Караджа паша и много други видни турци. Споредъ Бонфини паднали 30 хиляди турци, споредъ Бехайма 70 хиляди, а споредъ Длугоша загубитѣ отъ двѣтѣ страни възлизали на 80 хиляди. „Така не искамъ да побѣдя вече“ извикалъ ужъ султанъ Мурадъ, когато обикалялъ бойното поле и видѣлъ тука хиляди свои вѣрни прострени на земята²⁾.

Кждѣ сж погребени мюсюлманскитѣ герои (шехити), паднали въ сражението? Прѣдполагаме, че тѣ сж погребени въ турскитѣ текета, които се намиратъ на бойното поле. Прѣди да поговоримъ за тѣзи текета ще кажемъ слѣднѣото: Въ Косовското поле, се намира на сѣверозападъ отъ гр. Прищина, текето на султанъ Амуратъ I, който билъ убитъ въ своята палатка отъ Милошъ Обиличъ. Текето е съградено на онова мѣсто, гдѣто е билъ убитъ султана, който е погребенъ въ Бруса³⁾. Въ гр. Скопие има теке на Гази-боба (побѣдителъ) и свещенъ гробъ; той принадлежи на военния герой Хайдаръ-боба, който, споредъ прѣданието, е падналъ при прѣвзимане на гр. Скопие. Текето и гробътъ се намиратъ въ скопската крѣпостъ⁴⁾. Въ Сърбия, до гр. Прокуплье имало 7 текета (тюлбета) на седемтѣхъ паши, които паднали при прѣвзимането на града. Основитѣ имъ личатъ още сега⁵⁾. Подобни текета се срѣщатъ въ България на много мѣста както напр. текето на „Гази-боба“ (баща побѣдителъ) въ Чехларското землище (въ Срѣдня гора), на *Акъ-язълж-боба* между Варна и Балчикъ (до с. Теке⁶⁾ и др.

¹⁾ Едната отъ плочитѣ има английски надписъ (Evelina Louisa 1856 д.), а другата италиански надписъ (Paolo Bianchi. 1845. MDCCCXLV).

²⁾ Horvath 300.

³⁾ Boué. Европейска Турция. Нѣмско издание. I 581.

⁴⁾ Сборникъ министерството. София. 1898.

⁵⁾ Миличевичъ. Сърбия. стр. 376.

⁶⁾ Споредъ християнитѣ въ текето е погребенъ св. Атанасъ. Текето било основано ужъ отъ султана Акъ-язълж (отъ Анадолъ). Въ врѣмето на руската

Текета на варненското бойно поле сж три (гл. картата), а именно:

1) До 5-й километъръ, край добришкото шосе, теке, наречено „Паша-боба“ или „Хаджи-боба текеси.“ По прѣдание въ него е погребенъ единъ паша. Надгробниятъ камъкъ билъ ужъ задигнатъ отъ руситѣ въ 1829 г.¹⁾ До текето било разположено бившето турско село Кадж-кьой²⁾.

2) Между с. с. Паша-кьой и Аджемлеръ се намира на едно лично мѣсто една висока правена могила и на нея има съборено малко теке, наречено „Мерсинъ-боба-теке“³⁾. До текето има аязма и единъ новъ параклисъ „св. Константинъ и Елена,“ до който става съборъ на 21 май. До аязмата има чушма съ турски надписъ отъ 1167 год. (т. е. прѣди 159 год). По прѣдание тукъ билъ убитъ единъ войвода на когото била отсѣчена главата (въ едно сражение). Безглавиятъ войвода (на конь), съ калачка въ ржка, стигналъ до първото теке, гдѣто трупътъ му падналъ и билъ погребенъ. Главата му била погребена въ второто теке⁴⁾. Споредъ друго едно прѣдание войводата държалъ главата си въ ржцѣ. Подъ текето се намира старо селище на бившето село Ментеше⁵⁾ (гл. картата),

окупация Д. Т. Стамболиевъ въ с. Теке билъ очевидецъ, когато гробътъ въ текето билъ отворенъ. Той се спусналъ въ гроба и на дъното му, върху петъ чамови дъски, видѣлъ човѣшки скелетъ безъ глава и съ сложени ржцѣ на гърдитѣ. Краката положени къмъ източната страна. Гробътъ е дълъгъ около 2 метра, широкъ около 1.5 м. и дълбокъ ок. 2 м. Стѣнитѣ му сж съградени отъ дѣлани камъни, а покривътъ отъ мраморни плочи. Отвънъ гробътъ е 4.5 м. дълъгъ и 2.10 м. широкъ. До текето се намиратъ развалини на едно голѣмо здание съ високъ коминъ (имаретъ или мѣнастирска гостилница за пѣтници). Въ 1872 г. заварилъ тука пѣтешественикътъ Каницъ 26 дервиша (III. 1881 г. стр. 219 и др.). — Главата на скелета въ текето (въ гроба) била ужъ задигната отъ руситѣ въ 1828 г. (Иречекъ, Пѣтувания. На чехски стр. 612). — Текето било подѣржано отъ 10 околни села, като: с. Теке, Генкчилеръ, Ала-клисе, Екрене и др. Тѣзи села не сж плащали десѣтъкъ.

¹⁾ Иречекъ, 623.

²⁾ Както казватъ стари турци, зимали отъ това село, както и отъ близкото Паша-кьой — своята заплата варненскитѣ кадии и пашата.

³⁾ Мерсина е крайморски градъ въ Анадолъ (65 кил. м. на югозападъ отъ гр. Адана).

⁴⁾ Х. и К. Шкорпилъ. Могили. стр. 29. За царъ Шишманъ има прѣдание, че турцитѣ му отсѣкли главата и че той вървѣлъ безъ нея. Съгледаль го единъ овчаръ и казалъ „човѣкъ безъ глава.“ Въ този моментъ паднала му главата, ритнала 7 пѣти и на туй мѣсто изврѣла вода на 7 мѣста (до Самоковъ).

⁵⁾ Ментеше е градецъ и санджакъ въ Мала-Азия (Анадолъ). — Види се, че основателтъ на старото село е билъ нѣкой турчинъ отъ Ментеше въ Анадолъ. Пѣтешественикътъ Barth (Reise durch europäische Türkei, Berlin 1864, стр. 39) споменува, че въ околността на гр. Карлово има село Ментешеле (види се, че то е сегашното с. Минтишилий), което добило името си отъ нѣкой си „Ментеше.“ По прѣдание султанъ Мурадъ II е далъ това село на 24 турски фамилии, които се ползували отъ приходитѣ му.

което съществувало още преди 80 години. По-надолу от селището се намира, близу до шосето Варна—Добричъ, една чушма, наречена „Кара-Ахмедъ-чушмеси“ (съ турски надписъ отъ 1257 г. т. е. преди 69 години).

3) Близу до пжтя отъ Варна за с. Кьомюрлукъ, на терасата на която е била разположена въ 1444 г. турската войска (азапитъ и др.), се намира развалено токе, наречено „*Кара-ачъ*“ (т. е. брѣстово токе). По прѣдание въ него е погребенъ единъ арапинъ, падналъ въ едно сражение.

Прѣдполагаме, че мюсюлманскиятъ шехитъ (герой), който е погребенъ въ първото токе, е анадолскиятъ беглербегъ Караджа-паша; шехитътъ на второто токе, е види се, нѣкой пълководецъ отъ гр. Мерсина (въ Анадолъ), а шехитътъ на третото токе — нѣкой арапски прѣдводителъ на неправилната турска войска (отъ азапитъ или отъ акинджитъ).

Въ заключение остава да кажемъ нѣколко думи за искусственитъ могили, които се намиратъ на бойното поле. Прѣдположението, че въ една отъ тѣхъ, а именно въ „*Мешелите*“ е погребенъ кралскиятъ трупъ, е споредъ нашето мнѣние погрѣшно. Поляцитъ въ 1856 г. поставили паметникъ на казаната могила безъ да иматъ нѣкои положителни свѣдѣния кждъ е билъ погребенъ кралскиятъ трупъ, защото у полски-тъ лѣтописци нѣма никакви свѣдѣния за погребението на Владислава. Поляцитъ сж избрали за паметника една отъ най-личнитъ могили на бойното поле. Всичкитъ могили, които се намиратъ на западъ отъ Варна, считаме за тракийски гробници, подобно както и петътъхъ могили, които се гледатъ отъ града къмъ югъ (на галатскитъ възвишения). Още преди основанието на града Варна сж обитавали тукашнитъ страни тракийци (кробизи). Могилитъ, които се намиратъ до самия градъ въ турскитъ гробища и до памучната фабрика принадлежатъ на тракийското население въ древния Одесось (Варна). А могилитъ, които се намиратъ въ мѣрата на с. Паша-къой принадлежатъ на тракийското поселение, което било разположено между Бааламъ-дере, Евленъ (Еленъ)-дере и добришкото шосе. Слѣди отъ поселението се срѣщатъ особено на югоизтокъ отъ с. Паша-къой въ мѣстността „Малъ-тарла.“ На близкия връхъ „Гебекъ-мешели,“ било тракийско светилище; тукъ

били изкопани мряморни плочи съ изображение на „тракийски конникъ“ и автономни римски монети на гр. Марцианополъ (рѣка-Девня). Къмъ най-личнитѣ могили на поселението принадлежатъ двѣтѣ високи могили „Мешели-тепе,“ послѣ високата могила, върху която се намира полусъбореното теке „Мерсинъ боба“ и „Голѣма могила“ или „Коджа-тепе“ (на югъ отъ шосето). Че нѣкои отъ могилитѣ се наричатъ „Мурадъ-тепе,“ „Санджакъ-тепе“¹⁾ и „Кара-папазъ-мезара“²⁾ (т. е. гробъ на черния попъ) е невѣрно. Могили съ такива названия нѣма.

Само върху нѣкои отъ могилитѣ, които се намиратъ между гр. Варна и съединенитѣ рѣкички Кемеръ-дере и Планово-дере (на сѣверъ отъ добришкото шосе) имаме съмнѣние, че въ тѣхъ сж засипани падналитѣ християнски и турски войници отъ 1444 г. Нѣма съмнѣние, че султанъ Мурадъ, който три дня се е бавилъ на бойното поле³⁾ се е разпоредилъ да се погребатъ труповетѣ. Възможно е, че сж били заровени на нѣколко мѣста и че върху тѣхъ е била насипана могила⁴⁾. Турцитѣ вѣрватъ, че въ могилитѣ сж погребени хора, които сж паднали въ сражения⁵⁾. Не е за вѣрване съобщението на консултъ Vretos⁶⁾ че: „слѣдъ сражението въ 1444 г. сж били нахвърлени отъ турцитѣ десетъ хиляди мъртви трулове въ езерото.“

Разкопкитѣ, които тъкми да прѣдприеме Варненското археологическо дружество въ могилитѣ на бойното поле, ще кажатъ послѣдна дума за произхождението имъ.

¹⁾ Kanitz 1882. III. 133.

²⁾ Jirecek 623.

³⁾ Кехлеръ 65.

⁴⁾ Римскиятъ историкъ Титъ Ливий споменува, че слѣдъ битката у Циноцефалъ въ 197 г. прѣди Р. Хр. побѣденитѣ македонци останали непогребени. Подиръ петъ години е минавалъ покрай бойното поле сирийскиятъ кралъ Антиохъ; той заповѣдалъ на своитѣ войници да събератъ коститѣ, които сж били прѣснати на бойното поле, да ги турнатъ на едно мѣсто и да насипатъ върху тѣхъ една могила.

⁵⁾ Посланикътъ при Султанъ II — Бусбекъ споменува въ своето пътешествие за Цариградъ, че пловдивското поле е посѣяно съ могили, за които турцитѣ приказватъ, че сж нарочно направени за да служатъ като споменъ отъ биткитѣ, които едно врѣме сж ставали по тия полета. Въ тия могили сж ужъ погребени хората, които сж паднали въ тия войни (Период. списание, София VI. 15. — Могили. X. К. Шкорпилъ Пловдивъ 1898 стр. 31).

⁶⁾ La Bulgarie ancienne et moderne. S-t. Petersbourg 1856.

Варненското сражение

въ съчинението „свѣтовни събития ¹⁾“

Свѣтовна знаменитостъ добила Варна съ едно страшно сражение въ 1444 г. Това сражение било най-каприциозното и най-чудно въ военната история. Християнитѣ — маджаритѣ и поляцитѣ — подъ командата на Владислава и Гунияди най-напрѣдъ побѣдили ²⁾, но били въ послѣдния моментъ надвити съ една загуба отъ десетъ хиляди души и на всички нейни военни припаси. Турцитѣ внезапно побѣдили (съ загуба 30 хиляди души), съ което си осигурили владичеството въ Европа и докарали съ това завладяването на Цариградъ.

¹⁾ Weltereignisse. C. Goehring. Leipzig 1885. стр. 251.

²⁾ Гледай описанието на сражението.